

SHIKOJ.COM

Gavril Dara (I riu)

Hyrje

Zanafillën e vet lëvizja letrare arbëreshe e pati në ngulimet e Siçilisë, me studjues e letrarë të ndryshëm, si: Matrënga në shekullin e XVI, Brankati, Filja, Keta, Gavril Dara(plaku) dhe Andrea Plaku në shekullin e XVIII. Në kohën kur kjo lëvizje fitoi karakter të ri kombëtar u përfaqësua nga Gavril Dara(i riu), që vijoi traditën e nisur nga i ati dhe i gjyshi. Lindi në Palac Adriano më 6 janar 1827. Mësimet e para i mori në seminarin arbëresh të Palermos. Po në këtë qytet ai kreu studimet e larta për drejtësi. Udhën e krijimtarisë e nisi herët, në moshën 13-15 vjeçare. Në fillim shkroi vjersha që më tepër ishin intime. Shkëndia që i dha zjarr talentit të tij, ishin idetë liridashëse, ideali i bashkimit të Italisë dhe dëshira për ndryshime demokratike. Këto ide janë derdhur në vëllimin "Disa poezi", shkruar në italisht, që doli në dritë në vitin më të zjarrtë të revolucionit më 1848. Vëllimi është si një ditar i lëvizjes revolucionare të asaj kohe. Në të spikat një brendi ideore e pasur dhe disa tipare të individualitetit krijues të Darës, si fryma luftarake

optimizmi dhe begatia e figuracionit. Vlerën artistike të vëllimite dëmtojnë karakteri abstrakt dhe retorizmi.

Në shkurt 1858 Dara u bë themelues dhe drejtues i një gazete që ishte si një manifest kryengritës, "Palingenesi" (Përtëritja e jetës). Në artikujt që botoi aty ai tregoi aftësi prej prozatori, kritiku, esteti dhe historiani. Në çastet më të rëndësishme të luftës për çlirimin e Italisë ai, si edhe arbëreshët e tjerë, mori pjesë aktive në lëvizjen revolucionare italiane kundër zgjedhës austriake dhe sundimit të Burbonëve. Madje ishte një nga udhëheqësit krahinor të asaj lëvizjeje, si anëtar i komunitetit revolucionar të Xhixhentit dhe sekretar i përgjithshëm i qeverisë revolucionare të Garibaldit, më 1860.

Në të njëjtën kohë ai s'i ndahet krijimtarisë letrare. Më 1864 shkruan një poemë të gjatë italisht, po me subjekt shqiptar "Ana Maria". Poema është shkruar në vargje njëmbëdhjetërokësh, është e gjatë (1.300 vargje) dhe e ndarë në dy pjesë. Ka dy protagonistë: Bozdar Stresin, nipin e Skënderbeut, të cilit i kushtohet pjesa e parë dhe Ana Maria Kominiatën, mbesën e Donikës, gruas së Skënderbeut, së cilës i kushtohet pjesa e dytë, më e gjatë. Dara mishëron në këto dy personazhe idealin e burrit dhe të gruas shqiptare. Poema tingëllon si një himn për atdheun e të parëve. Këto personazhe i patëm gjetur

edhe te De Rada, po ai i paraqet si heronj romantikë që kryejnë një faj tragjik dhe shkojnë për këtë drejt fundit tragjik, kuse Dara i ri thekson aspektin heroik të karakterit të tyre.

Në poemë spikatin për vlerën e tyre estetike pjesët lirike. Në vitet 1871-74 Darën e gjejmë në Romë ku drejton gazetën politike "La Riforma"(Reforma), që shpreh ide përparimtare të së majtës . Më vonë, ndoshta i shtyrë nga pakënaqësia e përgjithshme e arbëreshëve për rezultatet e arritura për bashkimin e Italisë, Gavrili la gazetarinë dhe politikën.

Pikërisht në këto vite Dara shkruan italisht vjershën epistul "Të zezat tona", ku jepet një tablo rrëngjethese e gjendjes së vendit, e shtypjes dhe e mjerimit të dyfishuar që rëndonte mbi popullin. Ai e pikturon këtë tablo me epitete epitete dhe metafora nga më të vrazhdat, nga më të ashprat, që të kujtojnë penën e Dantes në përshkrimin e skenave të Ferrit. Vjersha demaskon me realizëm të mprehtë shtetin e ri borgjez, me mjerimin, taksat, gënjeshtren dhe korrupsionin. Patosi mohues është tepër i fuqishëm, ndihet revolta e poetit demokrat. Tema politike trajtohet sërish në poemën "Djalli dhe Muza". Vitet e fundit të jetës së Dara i Ri i kaloi në Xhirschenti, ku punoi si avokat dhe u mor me arkeologji e me studime

filozofike. Aty vdiq në nëntor të vitit 1885 në mjerim duke lënë gjashtë fëmijë ende të mitur.

Ai e kishte ndjekur hap pas hapi lëvizjen tonë kombëtare, duke marrë anën e Lidhjes Shqiptare të Prizerenit dhe duke kuptuar me mprehtësi rrezikun e synimeve të shovinistëve fqinjë si dhe të imperialistëve austriakë dhe italianë ndaj Shqipërisë. Ai ishte për një bashkëpunim të ballkanasve, kundër zgjedhës osmane.

Pas Jeronim De Radës, Gavril Dara i Riu mbetet poeti më i shquar arbëresh. Vepra e vetme në shqip që na ka arritur prej tij, "Kënga e sprasme e Balës" është një ndër kryeveprat e letërsisë sonë. Duke ndjekur hap pas hapi lëvizjen tonë kombëtare, Dara e mbështeti atë fuqmisht. Ashtu si De Rada, edhe Dara temën e poemës së vet e mori nga e kaluara e lavdishme e popullit tonë , e ngriti në art këtë epokë, duke e bërë shprehëse të ideve patriotike, për t'i shërbyer sa më mirë tokës mëmë dhe vëllezërve të tij të përtejdetit.

Dara është mjeshtër i madh i artit të fjalës. Vepra e tij shquhet për pasuri mjetesh artistike, për gjuhë të gjallë e të bukur e mbi, të gjitha, për mbështetjen e gjerë e të gjithanshme në folklorin arbëresh.

Dara qe një njeri i gjithanshëm. Ai dha ndihmesa në fusha të ndryshme si: drejtësi, filozofi, arkeologji, gjuhësi,

histori, kritikë, po kryesisht shkëlqeu si poet. Në letërsinë tonë ai ka hyrë me "Këngën e spasme të Balës", të cilën me modesti e paraqet si të popullit, po që, për nga fryma aktuale, uniteti i brendshëm e tiparet e stilit, si dhe romantika që e përshkron duket që është fryt i talentit të Darës. Vepra shoqërohet nga një parathënie e një pasthënie, ku autori, shpreh synimet e veta patriotike, duke hedhur zërin e kushtimit për shqiptarët. Poema doli në dritë më 1906 si libër më vete, pasi ishte botuar pjesë-pjesë në shtypin arbëresh. Aty trajtohen probleme aktuale të kohës, duke iu drejtuar së kaluarës historike, kohës së Skënderbeut. Fryma aktuale është edhe më e ndjeshme sesa në veprat e De Radës.

Vepra ka në bazë dy ide qëndrore: njëra ngjan me idenë e shprehur nga De rada te "Këngët e Milosaos" se nuk mund të ketë lumturi vetjake kur vuan atdheu, dhe ideja tjetër është se atdheu mund të çlirohet vetëm me luftë të armatosur. Ideja e parë shtjellohet nëpërmjet linjës së dashurisë. Së dytës i kushtohet një linjë e veçantë me tablo të gjalla nga betejat e shqiptarëve me osmanët. Ide të tjera që rrezaton ideja qëndrore, janë ideja e domosdoshmërisë së një udhëheqjeje të fortë dhe ideja e bashkimit të shqiptarëve, ideja e vitalitetit të kombit, e virtyteve të larta që e dallojnë atë, ideja e luftës për ta ruajtur të pastër, duke e mbrojtur nga rreziku i asimilimit prej kombeve të tjera.

Këtë tematikë dhe problematikë, këto ide i patëm ndeshur edhe te De Rada. Elementi i ri që sjell në këtë drejtim Dara është forcimi i frymës aktuale, e cila jepet në mënyrë shumë më të drejtpërdrejtë sesa te De Rada në pjesët lirike, kryesisht rritja e frymës luftarake e karakterit aktiv militues. Ndonëse pasqyron në poemën e vet edhe tragjizmin e luftës së pabarabartë të shqiptarëve me një fuqi të madhe ushtarake si Turqia, përmes përshkrimit të tablove rrënqethëse të betejave dhe fati tragjik të herojve kryesorë, poeti e vë theksin te qëndresa e madhërishtme e atdheut, te fitorja. Heroikja këtu jepet nëpërmjet tablove të betejave të cilat kanë edhe bazë objektive historike, si beteja e Beratit, dhe ajo e Valkalit. Dhe mbirja simbolike e pemëve në fund të veprës mund të kuptohet si pohim i një vitaliteti të pashtershëm, vitalitetit të një populli në luftë të përhershme me ata që duan ta shuajnë. Dara shpreh dhe tragjedinë e arbëreshëve të mërguar jashtë atdheut duke i dhënë letërsisë sonë përmes figurës së plakut Balë një tip të ri, tipin e arbëreshit të mërguar në dhë të huaj. Iidetë e veta patriotike autori i ka mishëruar te personazhet kryesore, Niku dhe Pali, te personazhet e Balës dhe të Darës si dhe te Skënderbeu, i cili, megjithëse personazh episodik, luan një rol të veçantë në poemë. Niku dhe Pali janë heronj të frymëzuar nga folklori, që kanë marrë veçoritë e heronjve romantikë atdhetarë. Që të dy janë trima dhe patriotë. Kështu, Niku i thotë Darës me vendosmëri:

Sa shpalosur në er' mbi kodrat
 Të valoj' flamur i Arbrit
 Gjersa n'vesht e mi të mbrijë
 Hingëllima e kuajve t'huaj,
 t'i o pris i moçëm luftrash
 k'tu t'vendosur do më gjesh.

Pa asnjë ngurrim (dhe këtu paraqitet më i vendosur në krahasim me Milosaon e De Radës) ai flijon lumturinë e vet familjare për hir të atdheut. Kurse në prag të vdekjes, gëzimi për fitoren ia shuan dhëmbjen për rininë që po i këputet në lulëzim e sipër. Trimëria dhe patriotizmi i Palit shkëlqejnë në betejën e Valkalit, ku ai futet thellë në prapavijat e armikut dhe bie vetëm pasi ka arritur të zbrapsë turqit. Ato shkëlqejnë veçanërisht në amanetin kuptimplotë që ai i lë Darës duke kërkuar që armët e tij të varen në një pemë dhe të vazhdojnë t'u kallin tmerrin osmanëve.

Të dy heronjtë kanë veçori që i dallojnë. Niku del më i plotë si personazh. Ai është i ndjeshëm dhe ëndërrimtar, poet dhe këngëtar i talentuar, fizikisht i pashëm, i aftë për një dashuri të madhe e të thellë, siç e shohim në marrëdhënie me Marën, krenar dhe

gjakxehtë. Po aq krenar dhe gjakxehtë është edhe Pali, tek i cili deri diku shfaqet sedra klasore e feudalit. Kjo ndjenjë e fundit gjen shprehje në qëndrimin e tij përbuzës ndaj Nikut, të cilin e fyen rëndë, duke e quajtur "zot i dy zallishteve", "ushtarth ballukedredhur". Këto dy personazhe i plotëson Bala që nuk është vetëm zëdhënës i autorit, po ka edhe një jetë të vetën. Në luftë ai është i pamëshirshëm me armiqtë, po pas betejës është plot ndjenja të buta njerëzore. Qëllimi patriotik i poetit shprehet edhe te figura e luftëtarit Darë, i cili e qorton Nik Petën, që kërkon të martohet me një të huaj.

Ideali atdhetar i Darës spikat veçanërisht tek figura e Skënderbeut. Heroi përshkruhet kryesisht si prijës ushtarak, strateg e luftëtar, prandaj vendoset në skena të tilla që i bëjnë të dalin në dritë më qartë këto anë të figurës së tij; në këshillin e luftës dhe në betejë. Gjithashtu, ai zbulohet në marrëdhënie me të tjerët, duke theksuar ndikimin e fllaëve dhe veprimeve të tij mbi këta të fundit. Skënderbeu i Darës del njeri më tepër i veprimit sesa i fjalës, vigjilent e largpamës (porosia që i jep Balës për të kontrolluar rojet, qëndrimi i tij ndaj plakur Harun, të cilin nuk e lë të ikë menjëherë, duke dyshuar për ndonjë pabesi nga ana e tij, po ia dorëzon Pal Golemit që ta ruajë, fjalët që i thotë Nikut kur e lejon të shkojë për të çliruar Marën); që di të falë edhe gabime kur e kërkon e

mira e atdheut (skena me Moisiun). Në luftë me armiqtë ai është i rreptë dhe i tmerrshëm, kurse në marrëdhëniet me ushtarët i dashur dhe i kujdesshëm. Dara nënvizon autoritetin e e madh të Skënderbeut përmes një skene kuptimplotë (që ka analogji me një skenë të ngjashme të "Skënderbeu i pafat" i De Radës, po, megjithatë është origjinale): mjafton një vështrim i tij që t'i bëjë të ndahen të turpëruar Nikun e Palin, kur po nisnin dyluftimin për shkak të Marës; nënvizon dashurinë e ushtarëve për heroin, dashuri e cila është aq e madhe, sa i bën që edhe mendimet e fundit para vdekjes t'ia drejtojnë atij. Megjithëse Dara nuk thellohet në botën shpirtërore të heroit, Skënderbeu i tij është i gjallë si karakter dhe, ndoshta, më i afërt me realitetin historik sesa paraqitet në veprat e rilindësve të tjerë. Te Mara megjithëse e paraqet si të huaj. Dara ka mishëruar disa nga cilësitë e gruas shqiptare. Ajo është e bukur, e urtë, e mençur, e zjarrtë dhe e qëndrueshme në dashurinë e saj. Ajo shquhet për trimëri të rrallë, çka shfaqet në kohën kur, e dorëzuar te Ballbani nga i ati i pabesë, mbrohet nga turqit me thikë në dorë. Poeti jep edhe një portret kolektiv të grave shqiptare, të cilat "tisi i nderit i mbështjell.../kanë si dasëm luftrat/andej syresh lindin trima." Personazhet negative janë vizituar me vija të lehta, po shprehëse. Kauri Balës është njeriu që, për të kënaqur lakmitë, shkel edhe mbi dashurinë prindërore; ai është njeri i pabesë që të vret pas shpine.

Dara i jep personazhet kryesisht përmes veprimit dhe herë pas here përmes zbulimit të portretit të tyre fizik, siç është rasti i Nikut ose i Marës. Ndikimi i poezisë popullore, e cila është burim i pashtershëm për autorët arbëreshë, në këtë vepër është shumë i madh. Dara merr nga poezia popullore heronjtë kryesorë, Nik Petën dhe Pal Golemin, mjaft veçori të figurës së Skënderbeut dhe asaj të Ballabanit, ndërthur në veprën e vet shumë motive nga poezia popullore arbëreshe, si ndarja e dy të dashurëve, që të kujton legjendën e Kostandinit të vogël; motivi i rrëmbilit të vajzës nga "qeni turk"; motivi i shkëmbimit të unazës midis bashkëshortëve, kur burri nisët për luftë ose vritet; motivi i vjehrrës që e qorton nusen për parandjenjat e saj të këqija; motivi i amanetit të trimit që e shoqja të martohet; motivi i vdekjes së përnjëherëshme të njerëzve shumë të afërt; motivi i mbirjes së një peme mbi varr. Po tërë këtyre motiveve ai u jep një formë origjinale, duke i lidhur ngushtë me idetë e veprës dhe duke plotësuar e forcuar ato tipare që u jep folklori heronjve të vet. Pra, në thelb, Dara mori thjeshtësinë dhe frymën e thellë patriotike të poezisë popullore arbëreshe. Në formë ai merr vargun karakteristik trokaik pa rimë larminë ritmike, figuracionin e gjallë, stilin, muzikalitetin e rallë që të tërheq dhe, nganjëherë, vargje të tëra.

Dara është një poet piktor në veprën e të cilit shkrihen muzikaliteti me ngjyrat e gjalla. Ai shquhet si në përshkrimin e tablove të ashpra të betejave, ashtu edhe në vizatimin e skenave lirike. Mjeshtërisë së poetit i shërben figuracioni i pasur dhe konkret.

Dara dallohet në përdorimin e antitezave, krahasimeve, metaforave, epiteteve, E fuqishme është antiteza e këngës së dytë midis trimave të Skënderbeut, që gëzojnë pranë zjarrit, dhe Moisi Golemit, që rri mënjanë, "Te hija e lisit të helmit". Me një antitezë tronditëse flitet për trimat e rënë në sheshin e betejës.

Krahasimet e poetit dallohen nga forca përshkruese dhe nga njomësia e ndjenjave, kurse epitetet-kompozita janë konçize. Me një epitet të vetëm, ai shpreh një karakter të tërë. Kështu, p.sh., Moisiu është "ballëfshehur", Vrana Konti "zemër e krah lisi" etj. Si të gjithë romantikët, Dara ka një ndjenjë të thellë për natyrën, të cilën e përdor si element të gjallë, që shoqëron veprimin dhe ndalet në anët e saj më të të ashpra e më të rrepta, që përputhen me madhësinë tragjike të epokës së përshkruar. Ndikimi i poezisë antike dhe i poemave kalorsiake, nga një anë e kanë disiplinuar vrullin e poetit romantik, dhe, nga ana tjetër, kanë sjellë në vepër edhe disa shenja të veçanta në ndërtimin e saj dhe në figuracion. Në këtë poemë, në krahasim me

veprat e mëparshme të letërsisë arbëreshe, janë rritur fryma luftarake dhe ajo aktuale në pasqyrimin e epokës së Skënderbeut, ngjyra historike, epizmi dhe uniteti i veprimit. Ky unitet është i dukshëm edhe pse vetë poeti, për ta paraqitur veprën si popullore, mistifikim i zakonshëm ky romantik, përpiket që të krijojë me disa shënime iluzionin e copëtimit. Në krahasim me De Radën, Dara është më i ekuilibruar, ndonëse di të shprehë tallazet e pasioneve, sepse ka një përfytyrim më real për botën dhe jetën.

"Kënga e sprasme e Balës", në të cilën poeti derdh tërë diturinë e frymëzimin e vet, mbetet një nga veprat më të mira të letërsisë shqiptare

Pas Jeronim De Radës, Gavril Dara i Riu mbetet poeti më i shquar arbëresh. Vepra e vetme në shqip që na ka arritur prej tij, "Kënga e sprasme e Balës" është një ndër kryeveprat e letërsisë sonë. Duke ndjekur hap pas hapi lëvizjen tonë kombëtare, Dara e mbështeti atë fuqimisht. Ashtu si De Rada, edhe Dara temën e poemës së vet e mori nga e kaluara e lavdishme e popullit tonë, e ngriti në art këtë epokë, duke e bërë shprehëse të ideve patriotike, për t'i shërbyer sa më mirë tokës mëmë dhe vëllezërve të tij të përtejdetit.

Dara është mjeshtër i madh i artit të fjalës. Vepra e tij shquhet për pasuri mjetesh artistike, për gjuhë të gjallë

e të bukur e mbi, të gjitha, për mbështetjen e gjerë e të gjithanshme në folklorin arbëresh.

KENGA E SPRASME E BALES

BALA

Mori bije, bije e Lales,
 Moj e bukur, e trishtuar,
 Pse m`kujton motin e shkuar?
 Ja, ku mjegulla erret
 Rrokulliset mal me mal!
 Sa lind dielli malit t`Gropes,
 Tundet,qesh i thelli shpat.
 Porsi ti, e bardhe, e kthjellet
 Cipeza e qiellit shtrihet
 Me nje rreth-o te pasosur,
 E rimet si nineza jote.
 Nga zjarret e pranveres

Sec ndriqojne gjith`kodrinat
 Edhe tymi ngjyre hiri
 Me ret`vete e perzihet,
 Ngjare kenges se trishtuar,
 Qe sjell era per se largu.
 Ja, dhe vashezat pa brez,
 Zen` te gjitha dor`me dore,
 Te therresin ty nder vallet.
 Pa kujdes kamba e djemve
 Hidhet rende nder kangjellat,
 Se e kan`zemren te ti.
 O ti , lulja e holle e maleve,
 O ti , e para e vajzerise,
 Ec atje ku ne hare
 Derdhet ari i moshes s`re
 Edhe zemren gezo
 N`endrren e embel te mengjesit!
 Lerja plakut , lerja Bales
 T`errtet lisa, zhurm`n e lumit,
 Qe, rrembyer malit t`eger,
 Thellon shtratin me perrenjte,
 Si mendimi im i shkrete,
 Qe me bren e me pervlon
 Me te motcmet kujtime.
 Dyzet here krahu i dimrit

Ra mbi Honin e mbi Brinjen
E i mbuloi e i zbardhelloi
E aq her` bleruan arat
E ugareve te Fushes,
Qe kur mblodhi dheu i huaj
T`ikurit e te pafatet;
Dhe gezimi q`atehere
Me nuk shkrepni keso nate,
Qe trut` krejt m`i erresoi.
Para sysh me fluturojne
Vite, trima e pun` te shkuara,
Sikur era nderron rete,
I shperndan e i zvarris
E i perze me fryme e gji.
Moti shkon pa u kuptuar
Per te shkretin bari,
Por mbi balle te ushtarit
Bien si plumba keto dite,
Sepse me duar te ftohta
Brenda mu ne varr e shtine.
E keto dite pushimi
Te helmuara si vdekja
Jan` per Balen, mori vajze ;
Pse ky krah, tashti i dobet,
Shum `here ushten e vertiti

Nder ushtare e bemat tona
Shume her` te bukrat vajza
Na i levduan e i kenduan.
Tashti qe eci ne shkretetire
Edhe mbeta gjalle e shkrete,
Vrulli i rinis` me le
Te harruar ne nje skaj.
Por vec ti (si rreze qielli
Lehte e lehte dimrit t`eger
Shkon e gjen t`mjerin bari
Zbjerre tek humbja e Llazit
Dhe gezon me afsh e drite)
Dhembje ndjen per t`keqen time,
Vjen me mua n`erresire.
Dhe ja, para sysh me dalin
Gjith` bujaret e fuqishem,
Te helmuar e te vrenjtur,
si m`u duken per se largu
Cukat e maleve t`dashur
Kur iu fala qe nga deti
T`fundit here e me si pashe.
Ju , o bij te motit t`madh,
Hapet nje te ndritur udhe
Ne te vjetevet thellesi.
Zulma juaj ndricoi si djell

Permbi boten e permbysur;
 Ajo eshtrat jua shkelqen
 Ashtu si dielli mbulon,
 Edhe pasi perendon,
 Valet e trazuara
 Me zjarr edhe me shkendija.
 Por ushtaret s`duan helme,
 S`duan qare... por , po deshe,
 Emri Yt ketu m`kujton
 Nje perralleze plot lote.

II

Perralleza

Derdhi nata gjithe mjegullat
 Mbi te zezat fusha t`luftes;
 Fryu era e shprishi uret
 Atje tek po flinin trimat.
 Trupat e tyre te beshem
 Permbi truall shtriheshin,
 Endrrat venin ne ushtri.
 Here e here roje t`nates
 Kemberende canin hijen...

.....

.....

.....

Atje ku shtrin lisi i Mbretit
T`gjatat dege permbi majen
E kodrines s`Balshit-o,
Lart u ndez nje zjarr i madh
Per darken e bujarevet
Dhe u perzie rreth e rrotull
Gazi e hareja e gotavet.
Flaka e bardhe,shprishur eres,
Rrihte ballin e ushtarevet
Mbledhur rreth zotit te luftes,
Duke u dridhur mbi parzmoret
Si shkrepitima mbi tallazet.
Skenderbeu po gezonte
Me ata trima vellezer
Se ne zemer-o i fliste
Fuqia e rritur syresh
Mbi krah`t e se zezes zhkabe.
Prane tij,prapa shkembit,
Mbi mburojen mbeshtetej
e mocmja fuqi e Dares.
Fara e tij si dege lisi
Mbledhur degjonte mesimet
E vjetvet,qe kishin shkuar.

Flok` t e bardhe,shprisur eres,
Dukeshin si bor`, shperndare
Maje Gur-Madhit te zhveshur.
Por te hija e lisit t`helmit,
Vec te gjith`ve, ballefshehur,
Rrinte i madhi i Golemevet
Me syte ngulur perdhe;
Gjiri leshator i hidhej
Si kusia kur valon.
Nga te erretat qepalla
Helmi i zemres i derdhej,
Pse ne zemer kujtimi
I dites se marrezise
Mu si gur ne det i ra.
Si ne enderr po kujtonte
Levdatat plot embelsi,
Qe katundet i drejtonin,
Kur “Dragoi i Dibres” mbrrinte,
Duke e quajtur “ i pari i luftes,
Nderi i ushtres,malli i vajzave
Edhe trimi i kengeve...”
E tashti te turpruar
E mbulon nata e shkrete!
Mbreti i urte e kuptoi,
Vrer`n e hidhur te bujarit

E me dhembshuri i foli
 Si puhia e mesdites.
 “O ti, Zot“ i Perroi-Shtogut,
 Ushtar` i vjeter i Llazit,
 I Darenjevet i pari,
 Krahu yt dukej si zjarr,
 qe shpatin e percellon;
 Perball` teje gjithë armiqte
 Qen` si mjegull , qe kalon.
 N`ato mote shume ushtri
 Dhe shum` luftera u pane
 Qe kjo kohe nuk i sheh...
 Por ah!Vrulli i tyre u shua,
 Fitoi qeni e perdhe rane
 Flamur,kordha e trimeri.
 Nata e helmi te mbuloftë,
 Dite vrasje, dite dhune!
 Gjithë te shtunat le te vijne,
 E shtun`e Shales mos ardht`kurre!
 Edhe moti te perzente,
 Dite e zeze, e piseruar!
 Por cfar` qe?...Nje ze kumboi
 Mbi ato male si gjemim,
 Qe, duke shpetuar resh,
 Ere ngre e dredhuri :

E te urtet na u ngritne,
 Turpin lane ata me gjak,
 Zulma e mire prape u ngrit.
 Thuaju t`rinjvet, o i ditshem,
 Se faj`i te mirevet
 Lahet nga bemat e ndershme;
 Porsi guri i pacmuar,
 Te larte ishin, te larte jane,
 Kthyer ne udh`n e drites s`tyre
 E prandaj mbi gjysherit ngrihen,
 Porsi bora e Sharit tone
 Mbi te uletat kodrina.
 Mbreti heshti, i turbulluar
 N`t` erret humbi, lene shprese,
 Mendja te vdekja i shkoi.

III

Kenga e Henezes

Me notine e puhizes
 Nje zeth erdhi aso nate,
 I helmuar, i pakuptuar
 Si psher`tima e vajzes se re,
 Kur i fryn malli i pare

Gjine e njom` e ajo s`e di.
 I bekuar ti me qofsh,
 Zot i kengeve te bukura,
 I larti vllastar i Petes!
 Zer in tend s`e ka njeri...
 Kur do Niku, derdhen lote,
 Kur te doje,ndizet vrulli.
 Pa u ndier, te magjepsur
 Vam`tek kenga na terhoqi.
 Ulur ish ai mbi gur,
 Mbi gurin e perroit-o.
 Dhe nje rreze henetare,
 Qe ndriqonte permes resh,
 I peshtillte t`verdhet floke
 Me kurorezen e qiellit.
 Dukej enderrza e mire,
 Kur nga lulja n`lule shkon
 E shket lehtas mbi tallazet
 Dhe me eren bashk`kendon;
 Pastaj shkon e fluturon
 Si nje yll,shpejt kalon.
 Kenga e Nikut shkonte larg,
 Larg-o tek e bukura,
 E trishtuar, per te qare;
 „ Ec, o Henez, vrapo

Ne t`pafundmen kaltersi!
 Ketu s`esht` liqen` i argjendte
 Dhe as deti si pasqyre,
 Ku t`i shihesh e stolisesh,
 Kur i dashuri i ndezur
 Te qafon ne shtat`n e thelle;
 Ketu sheh shkembenje e lisa,
 Koha shkon e ai te pret
 Udha jote eshte e gjate;
 Ec , vrapo , o bij` e bardhe!
 Pse qendron?C`droje ke?
 Mos vall` rete e zeza sterre
 Te nderliksen neper kembe
 E ti trembesh mos, e shuar
 Rrymes s`krahevet te ftohte,
 Mbetet nata si nje e ve?
 Zemra jote e`dro,si imja,
 Drite e hijshme e pa hare
 Brymen e syvet e derdh,
 E strukur me ndonje hije?
 Dhe n`ato shtepi te ndritshme
 Arrika kjo zi e shkrete?
 Ti po qesh?...Henez, kthehu,
 Me degjo nga qerrja jote!
 Kur i lumi sy te bjere

Permbi krojet e mermerta
Dhe te t`mberrije era e lulevet,
Mos me ik, o zonje e nates,
Po m`ia derdh te buten drite!
Atje para do te shohesh
Bijen kryelart` t`Kaurit,
Zog`n e Lales gershetprishur
Me gji t`bardhe si tallazi
Dhe me sy te vrare helmit.
I largohet gazit, diellit,
Naten vetem lart ne shpat
Qan me sy e bisedon.
E si soset drita jote
Atje tej-o larg ne det,
Te percjell me psheretimat
E pastaj ne shtrat te mbyll.
Diten vetem filli bredh
Neper kullat mbetur shkrete,
Pa longare dhe pa fyell.
Qe menat`zene e kercejne
Qente e saj hundefryre,
Veshengritur... Porse hesht
Gropa e Dhelpres, se ne gjah
Me e bukura nuk shihet
Duke ndjekur pas kaprojte.

Drenjte vene edhe bredhin
 Neper t`kopshteve driza,
 Lulet vyshken pa kujdes.
 Asaj mendja i shkon larg,
 Pse atje asnje gjahtar
 Nuk i hyn fare ne sy.
 Jashte shpellavet te motit
 Nxorri kryet dit` e premtuar,
 Pra ne zbrazesi u zhduk;
 E peshtjelle eres s`luftravet
 Ora e pritur po menon!
 Ec, o Henez, vrapo,
 Dhe me rrezet e qafu,
 Se mos nateza te soset.“
 Ai heshti, Dara i foli
 Me nje fjalez shum `te urte:
 „ Era kallezit perkul
 Edhe korresit perkedhel;
 E ti , i biri i Lisanes,
 Gezoni natezen me kenge.
 Ty t`zien zemra dhe t`fryhet
 Si bule uji te kulluar;
 Ti per kordhe ne ushtri
 Dhe per kenge je i shquar!
 Po pergjigjmu ,djale i petes,

Malli yt s`ka ren`ne pleh?
 Hijeshite e vajzes s`huaj
 A nuk jane helm, qe mbyt?
 Kauret na u permbysen
 Me gjith`kullat e te parevet
 Dhe i mbuloi nje gjume i gjate
 Ne nje nate pa mbarim.
 Gjaku i tyre u turbullua
 Si perroi larg nga kroi,
 Si re e zeze pa shkrepetime.
 Ajo vajze leu mes lulesh
 Dhe mes lajkash eshte rritur.
 Qe te qelburit i benin.
 Fara jote si te shkoje,
 Si te shkoje e te shkelqeje
 Ne ate gjak-o te trazuar?
 Cipa e nderit i mbeshtjell
 Grate tona me nder rritur;
 S`kerkojn` fushezat me lule
 As flladin e holl` s`e duan,
 Por vec dimrit i gezohen,
 Tmerri i pyjeve u pelqen
 Edhe deti qe gjemon;
 Per ato jan`dasem luftrat,
 Prandaj syresh lindin trima.

Dushku i Petes, ketu kthehu
 E nga rrenja e dheut tend
 Mblidh burbuqe e trendafila;
 Gjetke s`gjen ende te mire.
 Pse te zu ty zekthi i huaj?
 Ndersa bota erresohet,
 Harro kezen...ja, t`vret syte
 Zbardhellimi i shpatavet!“
 Iu gjegj Niku buzeqeshur
 E i tha: „ Ne lufte shpesh
 Vajtur kam e shume here
 Thembrat t`ikurve u kam shkelur;
 Dita gjithë djerse e nderit
 Perher` me shkelqeu mbi ushte,
 Vec levdimeve u jam ruajtur;
 Te ky gji kumbon nje ze,
 Nje ze i fort`, vec une e ndej.
 Do me shkoje?Dhe, kur ngrire
 Prehet kordha, faj do quhen
 Te kethjelltat mendime?
 Po ta them : Un`dua nje vajze,
 Dua nje vajz` te mir`, te ndershme,
 Qe esht` flake e nuk me shuan;
 Ja, degjo si me ka ndezur.

IV**Vajza e Lales**

Mblodhi krahet` e pushoi
Mbi te mundurit shqiponja;
Varur murit ishin kordhat
Dhe mburojat era i tundte.
Un`djalosh ende i panjohur,
I merzitur ndane vatres,
Fjal`t e trimave degjoja.
Nje menate,nder te tjera
Vura udhen per nen kembe
Per te gjetur zulme e varr.
Nje menate nder te tjera,
Diellin pash` te gjashten dite,
Qe nga deti po u falesh
Malevet te Lales-o,
Duke u skuqur majat-o.
Udha futej neper gryka,
Neper brinja,neper gerxhe
Dhe un`shkoja duke shkelur
Gjeth`t e fishkura se ftohti.
I tronditur nje kapruall

Ngrinte kryet mbi fierishte
 Dhe kercente shkemb me shkemb.
 Atehere qe nga prapa,
 Me cenoi nje tringellime,
 Tringellime hekuri.
 Une u ktheva t`i vervitesha,
 O ta pritja...Aty u duk
 Bisht`i karkallit te Arbrit
 E te njoha, o Pal Golemi,
 Golemi i vogelthi,
 Gojefryre,gjoksceliku.
 Dhe ky trim vinte per nder,
 E me mua u poq,
 Shkuam bashke me me guxim.
 Si arriem permbi cukat,
 U hap udha neper lisat,
 Atje tek perrenjte ujisin
 Ato luleza te huaja.
 Atje ulur pam`burbuqen,
 Burbuqen e Lales-o
 Me vajzat e saj te gjitha.
 Si na pa u qas e u skuq
 E na tha: „Pse t`armatosur
 Vini ju te Luleja?
 Zbardhellim` i atyre kordhave

Me mir`se sa midis vajzash
 Do shkelqente balle armikut...
 Ketu nuk gjeni gezim,
 Vetem jemi ne,se burrat
 Vane tek qeni mizor
 Na shkel eshtrat e prindervet...
 Po kjo tryeze s`eshte shtruar
 Per te huajt e per miqte?
 Ejani, hyni!Mire se vjen
 Kush na vjen-o ne shtepi!“
 Iu pergjegja: „AS nder lule
 As mes vajzash, zonje e bukur,
 S`bardhellon kordha e Arbrit;
 Edhe gjetke do shkelqeje...
 As ketu per te ngren`s`jemi.
 Sapo dita te agoje,
 Nga vete plaget ne perleshje
 Do na njohin lalejotet,
 Do na njohe qeneria“.
 U err nata.Syte e mi
 Seq u ngulen mbi ate vajze,
 Gjiri im u ngrit si vale
 E trazuar n`breg te detit.
 T`nesermen drita e pare
 Ne na gjet-o ne ushtri;

Te pabeset na i shtrine
 Perball`diellit mburojat,
 Njeqind bisha e pashallare.
 Iu versulen si dy dema,
 Do i shkelem, do na iken,
 Zulma jone u ngrit lart,
 Ne dy t`huajt neper vallet,
 Nder kangjellat qem`kenduar.
 Une i ndjeva psheretimat
 Une deshirat ia kuptova
 Permbe faqet e nder syte.
 Iu pergjegj dashuris`sime
 Vajza e Lales, me buzqeshi,
 Si gezon ylli i veres
 Qiell e re me drit`n e bardhe...
 M`u hap zemra e m`u ngroh gjaku.
 Guna e nates mbuloi
 Shtepit`e darken e Kaurit;
 Ran`borite edhe fyejt,
 Gazi e gotat u perzien
 Zoti i vrenjtur kishte prane
 Syte e kaltert te se bijes;
 E mbi faqezat si shtalpe
 Dukej zemra e saj e bute,
 me nje hije dhe hare,

Qe gjith`trupin ma mbuloi.
 Por Kauri, ndonse qeshte,
 Ish si re me shkrepetime,
 Qe vret njerzit pa gjemim.
 I shpetoi mendimi i keq
 Si nje thike e dale myllit;
 N`ball t`tryezes u ul Frika.
 Une u ngrita dhe i thashe:
 “ Emri yt mjegullat hapte,
 I tmerrshem mbi fushat qofte,
 Dhe mbi bretkosat e lucavet
 Lart si qifti fluturofte!
 Ty te rriten dele e lope,
 Zot i shpatevet te zes...
 Oh, mos ardhte kurr`nje kohe,
 Qe t`perpij` kullat e Lales
 Thesar, pirgje, fare e emer,
 ashtu si terheq perroi
 Xunkthe e barishte rrezes,
 Kur t`zbardhet ai balle,
 Asnje birth-o faqemolle
 Ardhur te te perpije,
 S`do te lajkatoj`mbi gjunj,
 E keputur do t`bjere ushta
 Pa nje dor`, qe ta rrembeje.

As flamuri yt ne lufte
Dhe as varri s`do te njihet!
Perse nuk te mbiu nje lis?
Ne hijen e deges sate
Vec burbuqeza t`u lind
Te rris`trima e jo peme...
Ajo digjet e vetmuar
Si kandili ne nje shpelle
E t`kthjellon e te gezon
Si levdatat nje ushtar,
Qe midis flamujvet vdes.
Por te thahet mos e ler
E te zhduket si nje yll,
Qe asnje gjurme s`le ne qiell!...
Ti brazdat e kordhes sime
M`i pe mire e gjaku i Petes
Eshte`si ari i kulluar...'
Pali i nxehur thirri: c`eshte, Peta,
Ajo kordhez dhe levdimet
Para meje, i mjeri djale?
Gjetk`levdoje gjakun tend,
Jo tek une qe i pari
Ate kordheze ta ngjesha!
Prind`t e mi me mbreter venin;
E ti,zot i dy zallishteve

A nuk strukesh ne nje shpelle?
Te marrt`djalli...Konez e Lales
Me gjith`lulet me perket;
Po e deshe, ty kjo kordhe
Mall e krye do t`i qethe!`
Pa mbaruar, un`kerceva,
Hoqa kordhen...Por Kauri
Na qortoi me t`madhe grahme
E na mbajti: „Posht ne truall
Vrull e kordha, te verbuar!
Ndryshe, mes gezimit bie
Bubullima e gjaku derdhur
Do t`me laj` tryeze e darke...
Te medha perpjekja e shpresa
Jan`! Por ju me doni kecen
Driten e vetme te plakut,
Qe mbreter e perandore
S`e veshtruan, jo , pa droje?
O ju, trima fisi t`shquar,
Lermeni qe te zgjedh njerin
Kesaj nate keshillplote,
Une i sprasmi i fares sone
Ate e pafsha te gjelberuar
Mes dy krojezish te rinj
E me lule tufa-tufa!

Dhe tashti gjumi ju shplodhte.
 Neser,pra,do t`duket kujt
 Do t`i perkase nderi i Lales`.
 Kur po fliste, ai u vrenjt,
 Syte iu mbyten gjith`ne gjak;
 Gazi u sos e drita u shua.
 „C`do te jete?...Pse me mjaltin
 Ish perziere dhe farmaku?
 “C`qe ai hidhrim e vrer?
 Por mendoj?...A nuk kam turp?
 Ardhte pisa,do pushoj!“
 Me zu gjumi si n`shtepi
 Me nje enderrez te bardhe,
 Qe ma solli zulma e malli,
 Ishte mbase mesi i nates,
 Kur nder qerpiket e rende
 Nje drit`befas me goditi
 Si nje yllth nepermes resh.
 Floket shpleksur permbi zverk,
 Me nje shqep te holl`pshtjelle
 Si ajo mjegulla e holle,
 Qe vertitet permbi bore,
 Plot ndricim e hijeshi,
 Porsi Mireza e henes,
 Qe ve rrezet per kurore,

Ja, keshtu m`u duk e bukura!
 I magjepsur, ne gjunj ngritur,
 E vereja, ajo me foli :
 „Eja, ngrehu, bir i gjumit,
 Guximtar por i pamend!
 A s`e sheh ate kufome,
 Qe i shtrin krahet nga rete
 E ulurin ne zbratesire,
 Prej Kaurit te kerkon?
 Kordhen me kot e remben,
 Se keta ushtar`makute
 Me do shkluheza t`padukshme
 Te luftojne ne te fshehte.
 Dhe pa nder do te te vrasin,
 Kur zotit te zemeruar
 Ne te kuqt t`i ngjyhet shpirti...
 Shoku yt liruar eshte...
 Eja, hesht!...Nga dhembshuria
 Fajin tend un`re s`ta vura.
 Shkoi perpara dhe cdo dere
 Me nje fjaleze i hapej.
 Se te gjith` rojet e nates
 Ktheheshin, porsa e shihnin...
 .....
 Dolem jasht`yjt m`u zbuluan.

Floket era m`i pershkoi,
 Un`si miq i pershendeta.
 Faqekuqe si nje nuse
 Hen`za larg-o perendoj
 E ne ninezen e vajzes
 Me nje rreze sec shkelqeu.
 Fjala i mbytej mu ne gryke
 E perpir`brenda ne gji.
 Vecse hoq nje psheretime,
 Nje psheretime e nje renkim:
 „Edhe ti, o rruaza e nates,
 ne kete ore te shkrete
 me le vetem ne mjerim?
 Perenduar drita jote,
 Erret qielli , nxihet bota,
 Si vjen zia pas harese.
 Por ti kthehesh prap`nder sheshet,
 Edhe drita jote e dhemshur
 Keta lot`do t`i ndris prape.
 Udhetari i pandijshem
 Si erdh, iken e me s`kthehet
 Pa menduar se ku shkon,
 Se c`u shua, c`u plagos
 Dhe gjak kish ne ate pleh,
 Qe me kembe e ka shkelur!

Ec pa droje, o i huaj,
 Gjersa nata te mbulon,
 Shko dhe rrofsh shume e i lumtur,
 I levduar qofsh ne bote,
 I shkelqyer qofsh ne gjak...!
 Ne te ardhte ndonjehere
 Ndonje dite te helmuar,
 Kete or`mos e harrofsh
 Edhe Maren e kujtofsh!
 Kur i gezuar ne shtepi
 Dhe me shoqezen ne gji,
 Duke par`kete kandil
 Posht te deti me te shuar,
 Per te then`me vete ke :
 -„Ashtu Hena perendoi
 Dhe tek lulja nata u sos,
 Kur nje vajze me shpetoi...
 Ish e vetme , e pikelluar.
 E m`u fal mbytur ne lote;
 Tashti mbase eshte kalbur
 Si nje pemeze me krimba!“
 K`shtu do thuash duke qare
 Kryezezen, qe u dogj
 Si nje ure nen hi...
 Tha e u zdrodh.Une iu gjegja:

Ndonese me zemer te thyer,
Me degjo, e bardha vajze!
Per sa mote te jem gjalle,
Ti gjithmon`do m`jesh urate;
Dielli boten zbukuron
E ti jeten me gezon,
Se te dua per ne zi,
Se te dua per hare.
Dhe kur dora edhe vrulli
Te me paken ne koh`droje,
Nga gezimi i drites sate
Fryme e jet` do te me buroje!
Ti do ta rritesh nderin tim,
Nderin tim e nderin tend
Permbi vdekjen dhe mbi kohen!
Por mba mend: Mos e ndryshuar
Zemra jote fluturon
Afer shtreterve mizore
Nder mbreter e perandore.
Ti besnik ti qendrosh
Beses sime te panjolle.
Pa shkuar i treti vit,
I magjepsur drites sime,
Ati yt do na bekoje;
Po s`u ktheva t`tretin vit,

T`tretin vit, te taksurin,
 Dheu, vajz` do me ket` ngrene!
 Si m`degjoi u frymezimit,
 Shtriu dor`n e nata e mblodhi.
 Keq i zhytur nder dy helme,
 Zulma m`mundi, shpejt u ktheva
 Tek ish Jankua i ndritur,
 Krahehekur dhe i tmerrshem.
 Emr` i tij ishte gjemim,
 Gjemim malesh permbi qente;
 Ai me njohu dhe i pelqeu
 Zbardhellimi i kesaj kordhe,
 Kur ne Nish e Tullovaz
 Dhe te fushat e Vazait
 Prisja krere si gjembace.
 Tashti zerit te atdheut
 Iu pergjegja e k`tu luftoj.
 Sa shpalosur ne er` mbi kodrat
 Te valoj flamuri i Arbrit,
 Gjersa n`vesht` e mi te mbrije
 Hingellima e kuajve te huaj,
 Ti, o pris i mocem luftrash,
 K`tu t`vendosur do me gjesh;
 Se, ta them, kjo flaka ime
 Lart u ndez e lart u ngrit,

E panjohur nga t`paturpet.
 Por, kur kengeza e kthjellet
 Sheshe e male do gezoje
 Dhe ushtari duke u prehur
 Pun`t e shkuara do kujtoje,
 Un`do kthehem tek me pret...
 “Me kot prêt per jeten time,
 (Thirri Pali e naten grisi)
 Ushtar vallesh e kangjellash,
 Mburracak e endacak!
 K`tu s`te len as fjal`za e embel,
 As dhe floket e lemuar,
 Vetem kordha t`vlen ketu
 Qe t`mos vritesh nga kjo dore
 Ti, ushtarh ballukedredhur!“
 Hoqen kordhat dhe kerccyen
 E u perleshen menjehere
 E bene hekurat cope
 Dhe celiku u be shkendija;
 Dhe, ja, vdekja nder vellezer
 Mbi dy maja seq renkonte...
 Por c`far ngjau?Kush i prapsi,
 T`dehur vrerit, t`ndezur gjakut?
 Pse ato vet`lla t`egersuara
 Shpejt u ulen gjithe turp?

Mbreti u duk e i vrejti
 Dhe, pa fol`, ku desh, i pru.
 Ata ecnin si qen t`rrahur,
 Perzen`shkopit te bariut
 Bishat hequr perdhe zvarre!
 Tjeret vane aty-ketu.
 Nata u qet e shuajti uret.

.....

.....

PJESA E DYTE

I

PLAKU

Hoqi mjegulla me nxit
 Stoline pre eres grisur.
 Zeri i shpellavet renkonte
 Larg prej shpatavet te Bores.
 Ate mbremje pa nje yll,
 Si desh mbreti, une veja
 Vetem, heshtur, me hap t`gjate

Duke zgjuar rojet e nates.
 Ata ndjene e koder m` koder
 Zoga e zeshket fershelleu.
 O qete andej u ktheva
 Drejt Vajkalit te shkretuar,
 Ku shkembenj te rrokullisur
 Udh`n armiqvet u gatitnin,
 Po te vinin n`befasi.
 Atje mbi maje u mbeshteta;
 Posht kembevet perroi
 Ne hon derdhej me furi
 E permbe kryet nderliksur
 Kisha re me dredhuri,
 .....
 Pastaj qielli u kthjellua,
 Porse ulet-o renkonte
 Era e vidhave e perroi
 Mendt` e mia ne erresire
 Ishin zbjerr` si rreze hene,
 Kur nga avulli e lagur
 Vete e ne hije shuhet.
 Une veten e qortoja,
 Se po m`shkonin dite e mote
 Pa u vene re ne bote
 Dhe ne lufte pa u shquar.

Kenga e vajzavet harron
 Djaln` e mbetur duarkryq,
 Vallja kthehet dhe e qesh...
 Puna e nates vec i mbetet
 Qe te zihet pra me hijet,
 I panjohur dhe pa nder!
 Keshtu me vete mendoja,
 Kur nje krisme me permendi...
 - Do jete era n`to dushqe
 A lugati endacak ?
 Por ketu s`qaset... as ujku,
 Qe i nginjur diku struket,
 As dhe dreri frikacak,
 Qe kercen i shqetesuar...
 Ketu n` t`erret mos jan` futur
 Pararojet e armiqvet,
 Qe ditën gjithnje kan`frike?
 Jo,jo kurr`per ushten time
 N`t`erret Arbri s`do te bjere,
 Se dhe copetuar,shtypur,
 Me drit`boten do ta mbuloje!
 .....
 Kapa ushten edhe zbrita
 Udhes s`shtrember gjer ne grope
 Dhe te krekeza e krrusur,

Ndala, prita e vura vesh;
Vura vesh dhe nje te ecur
Ndjeva e pashe nje si hije
Fort te frikshme dhe te madhe,
sa dhe udha nuk e nxinte.
Kishte kryet gjer te rete,
Kishte lumin-o nder kembe
E gjith` grykat erreso
Ne te zi si re mbi shkemb.
Un` s`u tremba, u turbullova,
Gjaku gjithë m`u trazua,
Edhe nata m`u rendua...
Mundur turpit, un` kerceva
Dhe drejt udhes sec qellova.
Guri i qelluar kerciti,
Nxori xixa e qielli feksi,
Kur ne truall i zvarrisur
Sec m`u trua nje plakarush:
„ O ushtar i eger i nates,
Qe vervitesh i papare
Mbi udhtarin e vetmuar,
Mbaje kordhen edhe fale
Kete robin tend te mocem!
Moti i rende me perkuli
Kurriz,shpatulla e krahe,

M`u hap varri n`veten time
 E pa nder ti do t` me vrisje...
 Si armik as t`mos me kesh,
 Se ne trut` e mi esht` mbyllur
 Fjala e thelle e mbreterise;
 Se do here kral e mbret
 Qasur jan` Harunit t`mjere
 Si luani i shpatevet t`mi
 Pas i shkon dinakes dhelper.
 Nate e thelle eshte` koha e shkuar,
 Ku pershkon vec pleqeria;
 Vetem plaku nga nje here
 Nxjerr qe andej nje drit` te holle,
 Qe mbi ret` e pakuptueshme
 Te se nesermes e kthen.
 Atje larg, atje perposh
 Nje e madhe zhurme u ndie,
 Iken bishat shpejt nga tmerri
 E, cliruar bubullimes,
 Fryu era gjere e gjate.
 Por ti mua shpjem` te mbreti.
 Se ka veshe erresira
 E me mire fjala truhet
 Brenda nje nje tend` te mbyllur
 Se ne fushen genjeshtare.“

Keshtu foli e shpejt u ngrit
 Si njeri, q`e di se c`sjell
 E drejt udhen me deftoi.
 Ca i zbutur ga dyshimi,
 Ca i prekur dhembshurie,
 Ca i habitur nga ato fjale,
 Para mbretit une u ndodha.
 Rrinte mbledhur bujaria
 Ne nje tend` te larte, te gjere;
 Ku po matej mencuria,
 Punet, rreziku e droja e luftes.
 Ishte Gropa e Strezi i vreret
 E me ta bujari i Sulit.
 Shpata trim e i njohur kenges
 Se asaj vajzes mbretereshe,
 Qe perdhune ia rrembyen
 E ai dhunen lau me gjak.
 Mbi kordh`Manezi mbeshtetej,
 Burre punesh e jo fjalesh.
 Mbi lekuren e nje ariu
 Rrinte Lleshi flokeziu
 Me Muzakun krahe tij
 E me trim`n e Angjelines.
 Kuqi, Berrezi e Perlati,
 Zoti i madh i Zendes s`Madhe,

Me ta ne kemb`bisedonin.
 Dhe Arianit keshillmiri
 Afer mbretit permbi fron
 Fjal` me mend nga goja nxirrte,
 Drite e mbare ne erresire.
 Hahet vrerit : po ta v`resh,
 I ngjan shkembit t`bumbullisur
 Lindur n`shpres` te mbreterise,
 N`shpres` te verber u verbua
 E u hodh ne udh` te shtrember.
 Po arriti dita e keqe,
 Qe e pleksi me te huajin
 Dhe lavdi e nder ia hoq.
 Por kush eshte ai zot i madh
 Ballelarte, qe me shpatulla
 Ngrihet siper bujarise
 Si maj`shkembali permbi kodra?
 Nen leshnikn` e tij te kuq
 I shkelqen parzmorja e arte...
 Eshte trimi Vrana-Kont,
 Vranai zemer e krah lisi.
 Me nje fjal` te tij ia nisin
 Njeqind fise kenges s`luftes,
 Njeqind flamuj shpalos era,
 Njemij`kordha dalin myllit.

C`po i lemonte lesht` langoit
 Mireshpia pa kujdes,
 Se ne syt` i gjelbronin
 Kodrat e Janines s`tij.
 Rine, liqeni t`shtrihet para
 Shesh i kalter e i kthjellet;
 Edhe valeza e rrahur,
 Qe te shprishet neper kembe,
 S`eshte e bardh`sa gjiri yt,
 Qe ngre t`linjten e qendisur,
 Qe i ngjan se holles mjegull
 Nder dy kodrina me bore.
 Gjirit t`frytur psheretimash
 Te shpetojne, o Rin`, renkimet;
 Era i merr e ia sjell zotit,
 Zotit tend qe i kupton;
 E syte e njomur me lote
 Fsheh me dore, kot i fsheh!
 Por c`po them e c`kujtoj?
 Trimat e Arbrit te gjithë
 Keshill` benin aso nate,
 Kur nder ta i huaji u fut.
 Ne fillim ai me habi
 Rreth verejti ata burra
 E i magjepsur uli syte;

Pastaj ,duart kryq ne gji,
 U pergjunj nder kemb` te mbretit,
 „Mbret i trimavet, i tha,
 Tek shkon ti, atje shkon tmerri,
 Ku ti vete, behen pluhur
 Hordhite e armikut tend.

.....

Flokt` n`u ngriten pors i driza
 E, i ndezur fjales s`rende,
 Mire u vesha e u mbatha,
 Pra u nisa udhes s`helmit.
 Shume qava, shum` durova,
 Gjersa nje ditez e zeze
 Mbi Mokreun sec me gjet...“
 - E po c`gjete?(i tha mbreti
 Buzagaz e plot shperfillje)
 Folna pak e folna drejt!
 A e pe tradhtar`n e poshter?
 Ballabani ku kullot,
 Kryekusari nder kusare?
 Sa jan`gjithe?C`qellim kane?
 Ruaju s`rremes, t`mos kujtoj
 Se ke ardhur te me rresh!-
 Duke u dridhur si purteka,
 Pak pa folur si qendroi,

Plaku i zverdhur iu pergjegj:
 Pertej malevet nje fushe
 E ngusht` shtrihet, lumi e ndan,
 An`t e thella ura i lidh :
 Afer ures nje kodrine
 Nder murriza e gjineshtra,
 Kulpra, ferra e kulumri
 Tremij` shkluheza sec fsheh.
 Prapa kodres, ne nje fushe
 Jan` livadhet gjith` mbuluar,
 Kuajt jane si milingona;
 Cdo murgjar ka nje kalores.
 Keshtu i veshur un` pa droje
 Gjith` ushtrin` sa desha e pashe,
 Cdo grup rri tashti ne pritje;
 Vera e fshatravet te djegur
 Deh luftare e pashallare...
 .....
 .....
 Gra te njoma, jo ushtare,
 Pash` me shum` longar` se shpata.
 Shpata e shenjte e Erthogrulit
 Ngjeshet keq e keq shkelqen;
 Edhe kur ngjyhet ne gjak,
 Gjak te tredhurish ky eshte

Ose sklleverish te trembur,
 Qe te zon` kan` zemruar.
 Mbi qilimat e Musolit
 Shtrire praptas m`u defdue;
 Nje zinxhirth-o gjithë i arte
 C`i nderliksej mu ne qafe;
 Fustanella e mendafshte
 Dhe e holl` mbi gju i binte
 Si nje vashe per martese.
 N`tende ai kishte cdo gje,
 Qe nje grua do te donte:
 Vello t`gjata, keza e breza
 Edhe fusta te qendisura,
 Asnje shpate, asnje ushte!
 Ne sy gjithnje e veshtronin
 Sherbetorkat-o cerkeze
 Nese kenga e kenaqte,
 Ane vallja i pelqente
 A freskim ne vap`kerkonte
 Pem` te shtrydhura me bore...“
 Ketu prape e qortoi Mbreti:
 -Folna pak e folna drejt!
 Thuaj c`pe, para se u nise.
 „Nente dit` para se u nisa,
 Nje mengjes ia hipi kalit

E me te dymij`kalores!...
 -Fol`, ku vajti e nga shkoi?-
 „Njeri i mbyllur esht` si varri,
 Se cfar` ben, nuk e kallzon,
 Porse nje natez me pare
 Erdh e shkruara e Dovletit
 Dhe me enderren e nates
 C`me ish fshehur, m`u kallzua.
 Permes malesh te Morese
 Esht` i pasur Kauri i Lales,
 Ballabani shkoi e tha:
 “M`jep hardhine, te bardhen-o,
 Qe ne kopshtin tend te mbiu,
 Pac pra kryet edhe pronen“
 “Kur do kthehet?Ne ushtri
 Do ta sjell vajzen?Pa pergjigju!”
 “Lart nga ledhet e Beratit
 U ndje thirrma e Seb-Aliut;
 Erdh balozi i zotit t`madh
 Shtepi e rruge gjith`pastrohen,
 Hidhe lule dhe kurora...”
 Plaku heshti e u percua.
 Mbreti kthyer Pal Golemit:
 „Te qoft` truar ty .- i tha-
 Mos te t`iki , mos te flase,

Mos te shoh asnjeri!
 Shko!Edhe me nder ta ruash!“
 Pali dolli me pahir,
 Pse ne zemer sec e shpoi
 Emri i Lales dhe i Kaurit,
 Ndersa Niku, trimi i Petes,
 E la pragun, tek po rrinte
 E mes trimavet u fut:
 „Mua, mua Zot` i larte,
 Me perket ai qen pa bese,
 Se nder livadhet e Petes
 Qe ndyresi e neme e dem;
 Nem` pra, leje qe ta shkel
 Per te zhdukur kalbesiren,
 Qe na biu ne Arberi...“
 -Kalbesire-qeshi mbreti-
 Kalbesir` mbi qenerine!
 Arberia e kthjellt` si dielli
 Qelbesiren e perze!
 Per ty , trim e bir i trimit,
 Fol`, vec ai qen pa bese
 Zjarrin e zemres ta ndezi?
 Tjeter gje s`e pervelon?
 Por u befte si do ti!
 Mblidhi trimat,shko fito

Edhe vashen e liro!
Por kujto k`to porosi:
Ata thyer si ti kesh,
Ruaju , trim, guximit tend,
Se mos me gjakun e te nxehur
E ne lufte i verbuar
Bie papritur ne kurth!
Ndiqe armikun e there
Gjer atje ku shtrihet fusha,
Por, sa te arrish te kodra,
Ku i rrezikshem vau hapet,
Ktheu prapa e thirr shoket,
Se atje trimi i ngjan te ligut
Dhe i shkon kot trimeria.
Niku taksi nje premtim,
Qe u zhduk ne fat`n e keq.

PJESA E TRETE

I

Humbja e Kusarit

Lehte e lehte dhe te heshtur,
 Ndersa dita s`kishte feksur
 Neper gryka e neper shpate,
 Neper gerxhe dhe gremina
 Bridhte Niku me gjith` shoke.
 Udhetarit, qe i takoi
 Naten, i shkrete e i vetem,
 Hije te mallkuara i dukeshin,
 Jetes dhe varresh perzene;

.....

E si lindjes zbardhelloi
 Vet`lla e dites plot me re,
 Ata zbriten posht` nga cukat,
 Shkembe me shkemb duke kercyer;
 E te humbja e Kusarit,
 Ku me e eger, me e grryer
 Ngushton udhen mbi perruan,
 Prapa drizash, prapa lisash,
 Pa u ndjere sec u struken.
 Ashtu ujqt e uritur,
 Kur prej delesh ndiejne ere,
 Hundengritur, tutje-t`hu

Ven, qendrojne e mbajne vesh;
 Pra me bark duke u zvarrisur,
 Sy e gryk` te zgurdulluar,
 Presin shqerrat n`befasi.
 Niku i vetem mbi nje shkemb
 Si nje qift-o sqepcelik
 Rri i patundur e pa fryme
 E mengjesi qe i fryn
 Qe nga pas qafes i ftohte,
 Permbi supe i shperndan
 Tufe-tuf` te artet floke;
 Edhe dielli , qe i derdh
 Rrezet e i ben kurore,
 As e ngroh, as e permend;
 Vetem gjiri sec i fryhet,
 Vetem balli i nderrohet
 Si qielli kur nderron rete;
 Here e her` shkelqen e qesh,
 Here e her i vrehet syri;
 S`luan kemba e do te hidhet,
 Doren mban, po i bie mbi kordhe.
 -Bre!Do jet` mjegull` e lumit
 Ajo qe leviz mbi fushe;
 Tmerr e dem i korresvet?
 Apo rremben era e malit

Pluhur udhes e lemishte?
-Jo, se lumi po shkelqen,
Era e malit u qetua
-Dhe nuk tundet asnje gjethe...
-Vall` c`do jete ai zbardhellim
Andej posht`, qe te merr syte?
Mos jan` shkreptimat e vapes
A e liqenit esht` pasqyra?
-Jo, jan` shapkeza celiku
Edhe karkalle te arta
E mburoja te argjendta
Me parzmore te florinjta;
Jane trima, jane ushtare,
Kan` guximin mu ne balle.
Kapardiset mbi murgjarin
Ballabani e duket div;
I shpeton tmerri nga syte,
I ngjyen shpaten gjaku i skllavit,
Edhe vdekja i rri ne dore,
Si mohoi Arberine
Tek i erreti Drakul,
Nga te paret qe Baderi,
I levduar ne lufte
E i pelqyer ne keshilla.
Pra, prej Vlladit i pandehur

Qe dhunuar e burgosur;
 Cau hekurat, qe e lidhnin,
 Iku dhe vajti tek qente
 Nderroi vend e shoke e bese
 Kraheforti e zemerguri,
 Ish i zgjuar ne te folur,
 Pra nder qente u nderua.
 Qeni mbret e pa, e pelqeu,
 Lart e ngriti nder bujare,
 Tashti qe erdhi ne Vajkal,
 Zoti i Madh i shkroi e i tha
 "Shko tej mjegulla e Lales
 Mbulon yllethin e bardhe,
 Yll`n e bardhe, qe do jete
 Drite e gaz ne k`to saraje.
 E Kaurit te m`i thuash :
 -Mbreti i mbretevet te thote:
 M`jep hardhine, te bardhen-o,
 Qe mbiu te kopshti yt,
 Pac, pra, kryet edhe pronen.-
 U pergjunj Baderi, u nis
 E Kaurit i pru fjalen.
 Qeni i dheut iu perul
 E te bijezen ia dha.
 Vajza qau, gjirin rrahu,

Shkuli floket e u vesh ne zi
 Por, si e urte, qe me ish,
 Helmin mbylli mu ne zemer
 Dhe vec zoguthit iu trua,
 Zoguthit te malit-o.

II

Kenga e Zogut

„Zog, o zogu kryezi,
 Si ti e vetme jam dhe une;
 Te shkretira ti vajton,
 Ketu qaj un` nate e dite.
 Ti gjithnje shokun kerkon,
 Un`te dashurin e bora; (humba)
 Jemi bashke ne mjerim.
 Qofshim bashke ne shpetim!
 Une e mjera e penguar
 Nuk kam krah`, s`mund te shpetoj,
 Ti me krahethit e eret
 Rreh dhe malet edhe fushat,
 Sa te kesh qejf e deshire.
 Ah!Po gjete shokun tend
 E gezim`n e zemres sate,

Shko edhe tek trimi im,
 Tek ai trimi im i bukur,
 T`i rrefesh helmet e mia,
 Mallin tim-o te pasosur;
 E t`i thuash: -"Nga ora e zeze,
 Qe ti u zhduke ne erresire
 Dhe pushoi dalngadale
 Zhurma e lehte e kembes sate,
 Ra mbi kopshtin e lules
 Nema e keqe, u be shkretire;
 Mbaroi gazi ne renkim,
 Vrulli i vashes ne lengim.
 Nata e ndjeu duke folur,
 Henezes duke iu truar,
 Henezes-o deshmitares
 S`mallit, t`beses dhe t`se rremes;
 Ne ate or` te paharruar,
 Qe nga vdekja te shpetoi,
 Edhe Hena e dhembshur-o
 Ballin nga helmi c`e mbuloi
 Me napen e mjegulles,
 E gjith`brinjat u shurdhuan
 Vajit e lemzes se saj.
 Flokeprishur e pa dita,
 pa kujdes e pa gezim

Dhe nga prindi te perbuzur
 Dhe prej vajzave perqeshur;
 Por ajo me bes` te thelle
 Priti e priti t`parin vit,
 Priti t`dytin dhe te tretin,
 Vitin e tret` te taksur-o;
 Pra, si shkoi i treti vit,
 Priti prape e nuk u lodh.-
 More i embel trimi im,
 Mbase ren`ke nder te vdekur
 Tek livadhi i pakujtuar
 Dhe, prej dheut, i helmuar,
 Mua te shkreten me harrove?
 Por i vdekur ti nuk je,
 Zemra ime thot` dhe e di,
 Se, i vdekur po te ishe,
 Tek un`do vije tashti
 Me enderren e nates-o,
 Mua te me zgjidhje besen,
 Por nje natez une pashe,
 Pashe Dreqezen kaluar
 Mbi nje rreze henetare
 Dheun tend sec me deftoi,
 Dheun tend , te lumturin;
 E ne mes te drites s`saj

Zbuloi nje pamje t`parrefyer,
 Zbuloi nje dite flamurtare
 E, mes flamujvet te nderit,
 Un`t`u fala, o trim i trimavet!
 Ne je gjalle, pse s`kthehesh
 Te ky gji, qe llahtariset,
 Te kjo zemerze e thyer?
 Pse nuk vjen te me shpetosh?
 Ja, se prindi edhe me shiti
 Si nje qengjez te kasapi;
 Ja, se qeni c`me verviti
 E pahir po me terheq
 Ku s`ka mall, as nder, as bese“.
 O ti, zogu im i mire,
 Do t`i shtosh e t`i kujtosh
 Keto fjal`t e mia te fundit,
 Por, shiko, mos t`i harrosh;
 -“Mara, armiqsh e rrethuar,
 Po shkon nder viset e tua,
 Afer teje e ti s`e di!
 Gjerisa era e vendit tend
 Asaj faqet t`ia lemoje,
 Dhe sa shpresa e ndihmes sate
 Asaj zemerzen t`i ngjalle,
 Po, do vije edhe do rroje.

Por, ne e lente ndihma jote
 Edhe era e vendit tend,
 Nderi i Mares, ti ta dish,
 Bashk`me diellin perendon,
 Se at`mall , qe s`pari e zuri,
 Koha e vdekja s`e nderron;
 Vetem kurmin e zvarrisur
 Do ket`meje i shkreti qen,
 Pse kjo thikez e fshehur,
 Thikeza qe kam ne gji,
 Do me ruaje nder e bese,
 Do me jape edhe liri!“
 Keshtu tha, zogu e degjoi,
 Shkundi krahet e kendoi
 Nje kengez me gaz e vaj,
 Sa i gjithë mali kumboi;
 Pastaj mori drejt nga era
 E mbi rete perendoi.
 Nderkaq, vajza, duke u nisur,
 As s`u kthye te verente
 Te emblat vende t`vajzerise:
 Vec mbi varr`n e s`emes qau;
 Qau e veten fort e rrahu.
 Si nje delez midis ujqish,
 Gjithë e strukur permby shale,

E peshtjelle me nje shqep(cipe,nape e holle)

Dite e nate udhetoi,

Pershkoi malet me bore,

Shkeli dhe fushat me lule,

Gjersa erdhen nje mengjes

Tek livadhi, qe, sa shkonin,

Me ngushtohej, nga nje ane

Brinja e lart`, pa udhe, e eger

Dhe nga tjetra an`renkonte

Lumi i gjere, thell` e zi.

Si e pa Baderi vendin,

Vrejti rrotull dhe u vrenjt,

Mbajti kalin ,vuri vesh

E mbi shpaten syte i shtiu...

Asnje gjethez s`pipetinte

E nuk ndihej asnje fryme,

Asnje i gjalle edhe nuk dukej,

Vetem se mullenjeza,

Mullenj` e perroit-o,

Fshehur gardhevet, kendonte,

Ze i fillem i shkretires

Ne te thellen qetesi.

Pasi shoket iu afruan,

Te shtrenguar e krenare,

U kthjellua, u gezua;
 E murgjarin duke shpuar
 Vazhdoi prape udhes se drojtur...
 Me vashezen gjithnje prane.
 Nje cast a dy , jo me shume
 Gjer te kendi i thell` , ku udha
 Nder shkembenj shkon e humbet,
 Krejt papritur ky murgjari
 Hundefryre, veshengritur.
 Duke u dridhur, zu e zbyth,
 E kaloresi i habitur,
 Duke nemur, u ra shporevet;
 Po murgjari, qe u tremb,
 Gjithnji zbythej, para s`shkonte.
 Ne ate kohe zogu i malit
 Neper gjith`shkembenjet` kendoi
 E cdo gryke sec kumboi...
 Degjoi vajza e iu perzie
 Zemra, gjithe u gezua
 E nga shaleza u hodh
 Duke nxjerre nje renkim,
 Nje renkim e nje ulurime.
 Ulerimes, qe dha vasha,
 nje ulerime e tmerrshme, e gjate,
 lu pergjegj nga gjith`shkembenjte;

Nga cdo shkemb nje ushtar doli.
 Ball` per balle me Baderin,
 I mbeshtetur mbi nje trung,
 Syte ndezur, ballin vrenjtur,
 Si re e zeze plot shkreptime,
 Si nje div u duk Nik Peta
 E me zen` si bubullime :
 -„Pse m`u zverdhe, qen i dheut?
 Jeten tende dhe te shokevet
 E kam un` tashti ne dore;
 Sa te jap une nje shenje,
 Dheu gjithe iu perpin...
 Por un`nderin po kerkoj,
 S`dua gjak`n e qenerise;
 Hajt, hidh shpaten e mburojen,
 Ierme vajzen, pastaj ik`...
 Si e degjoi, tufe-tufe
 Mjekren e shkuli Baderi,
 Si i cmendur hante veten,
 Pastaj thirri: “Ketu ejani,
 Ketu ejani , o vellezer,
 Therni gruan e nderroni
 Jet`per jete e gjak per gjak!“
 Njezet trima, aq` sa nxinte
 Vendi i ngushte, iu versulen...

Vajza trime , qe e kuptoi,
 Shpejt e lehte si sorkadhe
 Mbi nje shkemb sec me kerceu
 Dhe qe andejza thiken hequr,
 Thikezen e gjirit-o
 E kanosur iu kthye,
 Hundehapur, syshkreptime,
 Buzefryre, faqendezur,
 Me gershetat shprishur-o,
 Me fustanin marre eres
 E me thikezen ne grusht.

.....

Qente e pane e qendruan,
 te verbuar bukurise,
 Shpatat ngritur, pa levizur
 Si statuja te mermerta.
 Si qendruan pak keshtu
 Duke vrejtur te magjepsur,
 nje m`i eger, m`i guximshem
 Zgjati krahun mbi ate...
 Aty zogu sec kendoi
 Nje keng` shum` te mallengjyer,
 Sa qe gjith` malet u drodhen
 E nje krisme e rende u ndie;
 Ne ate krism` te njezet qente

Rane praptas permbi truall,
 Njezet shigjetash goditur.
 Por te parevet, qe rane,
 Dyzet trima u zun` vendin;
 E te gjithë u rrokullisen,
 Guret duke i kafshuar,
 Ne nje luce gjaku t`zi.
 Kur te tjeret, qe ishin prapa,
 Pane shoket copetuar
 Edhe vdekjen krahezeze,
 Qe mbi koke u fluturonte,
 Krejt te ngrire e te trembur,
 Zun` te dridhen e u kthyen,
 Buzagaz duke u tallur,
 Ia deftoi Niku Baderit :
 -„Derezi, shiko, shiko
 Si nxitojn` burrat e tu,
 Vetem vajzes perzene
 Dhe nje gozhde ,qe shkelqen!
 Hajt, hidh shpaten e mburojen,
 Dhe me ta kthehu e ik!“
 E degjoi ai e s`u gjej,
 Porse befas e qelloi
 Drejt me shpaten permbi krye.
 Niku e prapsi me mburojen,

Qe kumboi porsi kembore
 E tri copash shpata u ca.
 Si ia pa te zhveshur doren,
 Prape me buzen ne gaz
 E percmoi: „I paturp!
 Gjakun tend un` nuk e dua
 Gjakun tend te turperuar.
 Domosdo ti do te ikesh
 I perbuzur si nje qen!“
 Duke then` keto, me kordhe
 Frerin ia preu murgjarit;
 E shpo edhe e plagosi
 Aq shpejt sa Baderi
 As e pa, as e kuptoi.
 Dhe i shpuar dhe i plagosur
 Dhe me rripat te leshuar,
 Kali u kthye porsi era
 E si mjegull perendoj
 Duke shkelur mbi te vdekur
 Dhe ushtaret duke shperndare,
 Me kaloresin persiper.
 Kur pa veten n`udh` te turpit
 E me te ikurit perzier,
 Sepse shoket pas i shkonin,
 Gjith`te trembur duke thirrur,

Nga qe ish dhe zemerak,
 Kryet rrahu, gjirin grisi,
 Neme e gjem` duke leshuar,
 Flok` t si driza , syt` te dale
 Te shkelqyeshem si dy ure,
 Qe ndricojn` naten nga shpella.
 Por murgjari i tmerruar
 Rend me shum`, kur ai bertet.
 Tanet, dale grykes se eger,
 Pas i van` me kordh` ne dore,
 Duke prer` te shprishurit
 Thele-thele, cope-cope;
 Por me von`, kur Niku i thirri,
 Me gjak nginjur edhe lyer,
 Vrap u mblodhen ,sikur ujqit
 Kthehen stanit, ku kane shqyer
 Dele e qente i kane perzene.
 Si u qetua pak nga pak
 Krisma e luftes e bertima
 Atje larg-o te shkretira,
 Vajza, fluturez` e lehte,
 Poshte prej shkembit sec kerceu
 E me syt` mbushur ne lot,
 Gaz e lot` duke perzier
 Si nje re e ndriqar diellit,

Qe shkelqen edhe derdh shi.
 E me gjithin porsi dallge,
 E trishtuar dhe e skuqur,
 I tha me ze te keputur :
 -“More trim, more bujar,
 Qe bonjaken e braktisur,
 Te harruar ne nje skaj,
 Duarvet t`qenvet e lirove,
 E i shpetove jete e bese.
 Truar t`paca nderin tim,
 Se un`memezen e bora.
 Se baba une nuk kam
 E vellezerit hane dhe...
 Deh!Ti mua m`u befsh nene,
 Ti bab e ti vella!
 Oh!Me ndih edhe me ruaj
 Si nje moter ne shtepi!
 .....

PJESA E KATERT

I

Dita e Vajkalit

Gjoni naten sec renkoi

Maje kullavet te Petes
 E te gjith` bishat e malit
 Per se largu iu pergjegjen.
 Lindi dielli pa nje rreze
 Shum` i kuq, ngjyer ne gjak,
 Ne nje qiell porsi hi.
 Ra mbi bot` nje afsh i rende,
 S`frynte ere, s`tundej flete,
 Asnje zog nuk cicerinte,
 Vec Kumria sec lengonte,
 C`po lengonte mu ne shpat
 E me te nje zeth i holle
 Si kemborez e argjendte
 Atje lart-o ne cardhak.

II

Kenga e Beratit

„O Berat, o Berat!
 (Kendoi Mara qe menate)
 Sa bonjak na ke lene!
 Sa te veja shkulen floket!

Dite vrasje, dite e zeze,
 Mos ardhsh kurre me ne jete!
 Nata e vdekja te mbulofte!
 Dielli kurr` mos te gezofte!
 Nga te kater an` te dheut
 Tufa- tufa vinin qiftet
 E nga gjith` shpellat e malevet,
 Zbresin bisha ketu-atje;
 Gjak ne ere, gjak ne re,
 Gjak ne uje, gjak ne dhe;
 Gur me gur nje cope mish
 Kreje a llere trimash kish!
 Zonj`Mamica ate nate
 Pa nje enderr keq te gjate,
 Se iu duk i shoqi i verdhe
 Me gjith` kurmin copetuar
 E kurorezat mbi shtrat
 I mbuloi me shqep te zi;
 Hoq unazen e martesese
 E ia ndau me dy pjese,
 Nje e mbajti , nje ia dha.
 Nate e dite ajo vajtoi,
 Por nga varri dot s`e coi.“
 Ashtu Mara me kendoi,
 Nuk kendoi, por renkoi;

Qe nga oda e degjoi
 Zonja Lene e ma qortoi:
 -„E perzishme, zonja nuse,
 T`u cel kenga qe menate;
 Mos ndonje enderr te keqe
 A te vdekur ti ke pare?“
 -As ndonje enderr te keqe
 As te vdekurit kam pare,
 Por kam zemren te thyer
 E pahir me dalin lot.
 Cfardo shoh, e shoh ne zi.
 Ububu!Ky Niku yne,
 Kur u nis , sec u helmua
 Dhe unazen me kerkoi!...
 Vemi, nen`, vemi mbi koder,
 Tek zbulohen gjithe fushat,
 Mbase Niku na rikthehet!“
 Van` te nxirat permbi koder
 E verejten djathtas-majtas,
 Kur perderesin me shkop
 E me strajce pan` tek qante
 -“O perderes, derezi,
 Pac uraten, perse qan?
 A mos kafshet t`i kan` vjedhur,
 A koliben ta kan` djegur,

Apo birethin e humbe
 Ne keto luftra te shkreta?"
 -As kafshet e as koliben,
 As dhe birethin s`po qaj...
 Syte e mi u bene lume,
 Qe per Arberin kullon...
 -„Fol`ti , ze i fatit t`keq!
 (thirri vasha si e zalisur)
 C`mizori pe ne ushtri,
 Si ra Arberi ne zi
 Fol`!Nder flamuret e luftes
 Qift`n e Petes a e pe?"
 U pergjegj ai dereziu:
 -„Them, un`them se dje menate
 Atje lart ne Myzeqe
 Ndihesh gjeme e llumbardhat
 Nga gjemimet e llumbardhat
 Gjith bota sec gjemonte,
 Tymi i dufeqevet
 Gjith malet mjegullonte;
 Zbardhellimit te shpatevet
 Gjithe fushat sec shkelqenin,
 Gjakut te ushtarevet
 Lumenjt`sec mbuloheshin;
 Nga copat e ushtavet

Beheshin ura e ngriheshin;
 Shtroheshin sheshe n`Vajkal
 E mbi sheshet ngriheshin male;
 Si tallazi i detit , bie,
 Pastaj kthehet n` thelesi
 E si arat e bleruara
 Tunden eres, qe i perthyen,
 Vej e vinin duke u shtytur
 Gji me gji, ushtar me ushtar.
 Por ne oren qe leshon qete
 Punetori e sane u jep
 E para kolibes s`vet
 E kafshon pakez buke e kripe,
 U ndryshua pamja e luftes,
 Pse nga e djathta si shkrepTIME
 U sul mbreti e shpo gardhin,
 Gardhin e shkrete te heshtave.
 Tek e renda kordhe binte,
 Binin kreret bresherime.
 E kaloi plot me zhurme
 Duke shkelur me murgjarin
 Te vdekur e te plagosur,
 Ndersa me te mengjeren
 Dukagjini, qe e pa,
 Mbi armiqt si nje shkemb ra,

Por nder grykat me Baderin
 Jeniceret u shtrenguan,
 Trup me trup duke bashkuar
 Dhe mburojen me mburojen
 Porsi ndonje ledh i hekurt,
 I patundur dhe i tmerrshem.
 Me kot trimat guximtare
 Kryet perpoqen n`ate ledh,
 Se goditur perdhe rane.
 Atehere dhjet`kalores,
 Dhjet`dragonj u rane shporevet,
 Dhjet rrufera ne stuhi,
 U verviten mu ne mes;
 Zgjaten ushtat si purteka,
 Shtine, vrane, copetuan,
 Ngriten pirqje k`tu e pertej
 Me te vdekur e t`plagosur
 Edhe hapen dyer te gjera,
 Shtruan nje udhe keq te gjate
 Si nje brazde nder te mbjella.
 Ashtu Drini i Zi ne dimer,
 Mbushur nga perrenjte e malevet,
 Vjen i fryre e i terbuar,
 Perpjek uj`rat e liqenit,
 I merr zvarre e i ndan dysh;

Ngrihet lart tallazi i bardhe
 E rreth brigjeve gjemon;
 Por si uj`rat e liqenit,
 Qe, si ndahen, prape kthehen,
 Kthehen vrap e bejne shesh,
 Sa dhe lumin e mbulojne,
 Ashtu be`kopeja e eger;
 (Si pa qe pak po sulmonin),
 Duke u mbledhur dhe shternguar,
 Prapa t`dhjetevet u mbyll.
 Mbreti atehere e Dukagjini,
 Si shperndan` tjeret, u kthyen
 Dhe ran` bashke mbi Baderin.
 Para, prapa, k`tej andej“
 I coptuar e i thyer,
 Qeni i shkrete zu e u zbyth;
 Po i pa zgjidhur e i tere
 Brenda vaut ai u mblodh;
 Si ariu i Tomorit,
 I perzene nga barinjte,
 Njerin vret, tjetrin e shqyen;
 Sado i cjerre e i pergjakur,
 Po pa frik` ne t`madhen zemer,
 Kthehet shpatit prej nga doli,
 Nginjur gjaku e ngopur mishi.

Si u ngrysh, mbreti u terhoq
 Me te gjith`ushtrin` ne fushe,
 Ndezi dhe zjarret e nates,
 Per t` plagosur u kujdes...“
 -„Mos, te zente nema e zeze!
 (Thirri Mara si e cmendur)
 Qifti i Petes a m`u mblodh,
 A ma pe nder te plagosur?”-
 Ai heshti, s`u pergjegj,
 U zverdh e me sy ne truall
 Lotet i binin pike-pike.
 Kuptoi vajza e dejt udhes
 Zbriti duke uleritur;
 Jo, nuk zbriti, u rrokullis
 E nga malet perendoi.

.....

Gjithe naten, gjithe ditën
 Me kaloresit e mi
 Une brodha pa pushuar;
 E pershkova nente fusha,
 Nente fusha e nente male
 Duke prere, duke vrare
 Qente e shprishur dhe te ikur.
 Si u zhduken dhe te sprasmit
 Pertej brinjës se Mokreut

Edhe dita si u ngrys,
Hoqa shoket e u ktheva.
Sa me shume i qaseshim fushes,
Vrehej, errej zemra ime,
Prekur vrasjes se trazuar,
Pasi zjarri u shua ne hi,
Se gjith`drizat e barishtet
Ishin lyer ne te kuq
Edhe brazdat e hendeqet,
Ishin plot me gjak te piksur,
Afer vaut ne Vajkal,
Ku u ndez e ashper lufta,
Ishin t`vdekurit mal-mal,
E nder stivat e te vdekurvet
Qen e ujq buzengjyer
Grisnin, shqyenin bark e zorre,
Ndersa duke krakellitur,
Si re diellin mbulonin
Korba, sorra e skiftere.
Sa e bukur djaleri,
Qe gjer dje i hante rete
Sot ka heshtur pergjithmone,
Por si pleh shtene ne dhe!
Ne sa trajta vdekja e shkrete
M`u deftue na ate pamje!

Ketu nje ushtar i ri
 Mbylli syte duke qare
 Memezen duke kujtuar,
 Qe e priste, oh, me kot!
 Atje armiku krah armikut
 Si dy qen kafshoheshin,
 Se dhe t`vdekur donin t`vriteshin.
 I trazuar e i helmuar,
 Hoqa syt` nga pamja e keqe,
 Ktheva syt e afer ures
 Pash `papritur nje murgjar
 Me kryet ulur mbi truall
 E me frerat neper kembe,
 Me mbulesen cope-cope
 E me shalen –o nen bark.
 Un`iu qasa jo pa droje,
 Se mbulesa ne ar qendisur
 Nje dyshim te lig me ngjalli,
 Se m`u duk nje luaneshe
 N`fush` te gjelber e qendisur.
 Prane murgjarit nje ushtar
 Me dhjet`shigjeta ne gji
 Shtrire ish si ka i therur.
 Me dhemb` flamurin shtrengonte,
 Kordhen e mbante ne grusht

E me ballin kthyer qiellit
 Edhe vdekjen e perbuzte
 As nga pendet e shqiponjes
 As nga parzmor`e argjendte,
 Por nga vetullat e trasha
 E nga syte e zgurdulluar
 Pal Golemin une e njoha;
 E kerceva mos ish gjalle;
 E terhoqa me kujdes,
 Ku ish bari me i shkrifte.
 Rripat ia preva parzmores,
 Vura doren permbi zemer
 E ajo m`u tund nen to.
 Shpejt vrapova gjer te lumi,
 Mora e solla nje pike uje
 E ia derdha permbi faqet;
 Ai u shtriq me psheretime
 Si njeri ne gjum` te rende,
 Tundi kryet e m`u kthye;
 Si me njohu, pa lenguar,
 Me nje t`humbet ze me tha:
 "Leri t`vdekurit ne vend,
 Lem`te fle pergjithmone
 Te ky shtrat i nderit tim,
 Mu tek eshtrat e te vrarevet,

E te vrarevet nga kjo dore
 Qe gjithmon`do m`jen kurore.
 Na kete flamur e mbretit
 Te m`i thuash keto fjale :
 “Pal Golemi edhe i vdekur
 I tmerroi armiqt`me sy,
 E, si iken, pra ai ra.
 E t`u thuash shokevet t`mi:
 Pal Golemi nuk ka vdekur,
 Zeri i luftes do ta ngrere
 E do jen`gjithmon` me ju
 Krahu, kordha e zemra e tij.
 Tashti, Bale, ne ate lis
 Var mburojen e parzmoren,
 Shtoji karkallin e zi
 E mbi to dhe kordhen time.
 Pra, kur dielli te shkelqeje
 E me rreze t`i qelloje,
 Prej shkreptimavet te tyre,
 T`kapur tmerrit, do te bien
 Gjithsa m`u tremben ne jete;
 E ne qetsine e nates
 Ata hekura e celiku,
 Tundur eres se Mokreut,
 Nje ushtri e gjall`do t`i duken

Qenit t`qasur n`erresire.“
 Foli e kryet i ra ne gji.
 Shtremberoi syte e perdhe
 Me te gjith`kurmin u shtri.
 Une u ngrita se m`u sos
 E nga shoket-o u ktheva
 Qe te hapnim bashk nje Varr.
 Atje poshte i pashe ata
 Duke prur` nje te plagosur;
 Tezgen ber`kishin me llere.
 Si u afruan, u zalisa,
 Kur e pash`te artin qift
 Sqepin ngritur, krahet shtjelle
 Mbi ate karkall prej bronzi.
 Ish i bardhe si qiri,
 Kryet rene i kish mbi supe,
 Floket i ngisnin perdhe,
 Gjaku i rridhte pika-pika
 Qafes s`hapur si nje shege,
 Jeta mbledhur i ish ne sy.
 Si me pa, me dhemshuri
 Me verejti e buzqeshi :
 “Mos me qaj, vellauthi im,
 Mos me qaj ne zulmen time,
 Ne ket`dite flamurtare,

Ne ket`dite t`Arbrit tone!
 Po ne ushtri ktheu e thuaju
 E t`i thuash edhe Dares :
 -Malli i mire ne djaleri
 Eshte si vajte e kandilit;
 Niku dhenderith i ri
 Dasmën me luften nderroi
 Edhe vallet me Vajkalin.
 Njeqind qener m`u versulen
 E te njeqind dhe po hane;
 Pastaj Bader tradhetari
 Qe nga prapa me qelloi,
 E t`i thuash edhe memes :
 -Niku u nis e do menoje,
 Po ti, nene mos e prit.
 Pse per birthin, qe humbe,
 Ai nje bijez te ka lene,
 Ty ta ka truar perjete!
 Pra lart ngjitu ne cardhak,
 Nuses sime te m`i falesh,
 Se bukures se Lales-o,
 Ndersa ajo me kujton,
 Me kujton me zemer-o:
 -Kete unaze ta dergoi
 Niku yt, se t`u martua,

T`u martua me nje plage,
 Me nje plage keq te zeze,
 E ti, e bukur t`i martohesh-,,
 Sosi fjalen e m`u shua
 Si kandili kur s`ka vaj,
 Si nje lulez e keputur,
 Qe dhe e fishkur ere mban.
 E , ndersa ne po mendonim
 Qe ne varre t`i mbulonim,
 Perketej ures nje vajze
 Na u deftue si nje hije.
 Flok`t i kishte te nderlikstur,
 Syt`te futur thell`ne balle,
 Me fustanin cope-cope
 E me kembe te pergjakura:
 „O ushtare, o vellezer,
 Ju perher` te lume qofshi!
 Mbase pat` ne kete fushe
 Nje kalores trim te ri
 Me nje karkall-o te arte,
 Ku nje qift i fluturon?
 Ar`i karkallit perzihet
 Me nje tuf`flokesh te verdhe,
 E ka ballin porsi dielli,
 Ka dy sy si dy shkendija,

Dy shkendija te shkrepimes;
 E ka gojen si unaze
 Edhe fjalezen te embel
 Porsi hojet e pranveres...
 Deh , ju lutem, me kallzoni!“
 Sy nder sy ne u verejtem,
 Ne lot syte na u mbyten,
 Helmi buzen na e qepi.
 Ajo u zverdh e na veshtroi
 E u kthye dhe , sa e pa
 Shtrire t`vdekurin mbi dhe,
 Dha nje britme e ne krahe
 E ftohte si bora ra.
 Vam` t`i flisnim, s`u pergjegj,
 Vam` ta preknim, nuk levizi,
 Vam`ta ngrinim e na vdiq.
 Zemra e mbushur m`Nik`n e saj,
 Rritur me mall e hare,
 Si u rendua helmit t`keq,
 Me s`i nxuri dhe i plasi.
 Jan`dy varre ne Vajkal;
 Fle te njeri Pal Golemi
 E mbi te mbiu nje lis
 Me gjith` gjethet ne blerim.
 Fle te tjetri Niku i Petes,

Vasha e Lales i fle prane,
Se , si u deshen permbi dhe;
Ashtu duhen dhe nen dhe;
Atje mbiu nje qiparis,
Mbiu dhe nje molle e bardhe!
Kur te thahet qiparisi,
Do thahet edhe molla e bardhe!
Mori bije ,bije e Lales,
Moj e bukur, e trishtuar,
Pse m`kujtove mot`n e shkuar?

Fund